

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА
СЕРЕДНІХ ВІКІВ

М.П. ЗАН

ЕТНОЕКОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА НОРМАТИВНОГО КУРСУ, ПЛАНИ ЛЕКЦІЙНИХ ТА
СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
(МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ УЖНУ)

УЖГОРОД-2001

семінарських занять (методичний посібник) / М.П. Зан.- Ужгород: Вид-во Ужгород. ун-ту, 2001.- 40с.

Відповідальний за випуск: д.і.н., професор Тиводар М.П.

Рецензенти: д.і.н., проф. Балагурі Е.А.
д.б.н., проф. Ніколайчук В.І.

Обговорено і затверджено на засіданні кафедри історії стародавнього світу та середніх віків 5 вересня 2001 р., протокол № 1.

Рекомендовано до друку методичною комісією історичного факультету УжНУ 6 вересня 2001 р., протокол № 1.

ЗМІСТ:

Передмова	4 - 7
Тематичний план навчального курсу «Етноекологія»	7
Програма нормативного курсу «Етноекологія»	8 - 19
Лекційні плани	20 - 22
Семінарські заняття	23 - 24
Рекомендована література	25 - 38
Перелік питань на іспит (залік)	39 - 40

охорони навколишнього середовища. Фахівці-природознавці дедалі активніше спрямовують зусилля задля досягнення складного комплексу питань структурно-функціональних властивостей екосистем усіх ступенів складності (від консортивної до біосферної). Втім, суспільна практика показує, що із часів появи *homo sapiens* (40 тис. рр. до н.е.) на порядок денний постав могутній чинник у трансформації екосистем. Мова йдеться про антропогенний фактор динаміки екосистем.

Окремі дослідники запропонували вивчення проблем взаємозв'язків суспільства і природи в контексті так званої "соціальної екології". Проте таке формулювання предмету не знайшло підтримки серед фахівців. Так, М.Голубець зауважив, що людське суспільство належить до якісно іншої форми організації, ніж біотична, тому розкрити сутність його динаміки та трансформації засобами екології (і біології) не можливо. Тому предмет "соціальної екології" виглядає необгрунтованим в принципі.

В цілому погоджуючись із твердженням дослідника, зазначимо, що науковці понині не звертають належної уваги теоретичним та предметно-практичним надбанням такої науки як етнологія. Справа в тому, що лише вона дає змогу збагнути, що людство - це не тільки окремі абстрактні люди (особи, індивіди, особистості) або суспільно-політичні угруповання чи релігійні організації, "цивілізації" і т.ін. Етнологія довела, що *людство - це, насамперед, етноси - як форма існування людей розумних (homo sapiens), це стійкі міжпоколінні природно та історично сформовані на певних територіях динамічні людські спільноти, що маючи самоназву і усвідомлюючи свою єдність, протиставляють себе всім іншим аналогічним утворенням і відрізняються від них стійкими і своєрідними рисами культури, способом життя, етнічними стереотипами.*

Етнологія ілюструє соціально-біологічну природу етнічних спільнот та глибинних процесів етногенезу, вказує (що надзвичайно важливо) на етнографічну мозаїчність етносів, а не тільки соціальну структуру чи стратифікацію. Етнографічна мозаїчність етносів (в силу явища ендегамії та взаємної

соціальну, як особистісну.

спільність мови та етнічної території, особливості культури і побуту, ментальність та етнічні стереотипи поведінки, етноніми та політоніми, етнічну (національну) самоідентифікацію.

Кожен етнос по-різному адаптується до природного ландшафту, по-різному трансформує його навіть в одноманітних природно-географічних умовах. В процесі зміни фаз етногенезу етнос також “змінює своє ставлення” до природи, оточуючого ландшафту. Важливою передумовою становлення етнічних спільнот є поєднання ландшафтів, що ілюструє нам етнічна історія. В таких умовах навіть становлення складників етнічної ментальності, стереотипів поведінки є взаємозалежним від оточуючого ландшафту. Етноси світу поділяються (за окремою класифікацією) на господарсько-культурні типи (ГКТ). Це дає можливість моделювання сучасних еколого-економічних проблем, народногосподарських потреб окремих адміністративно-господарських регіонів, країн, держав.

Розглядаючи предмет взаємодії етносу і природи в саме такому контексті, ми пропонуємо окремий нормативний курс “Етноекологія”. Отож, *предметом етноекології є вивчення механізмів взаємодії етносів із ландшафтом в контексті процесів етногенезу*. Тобто, ми звертаємо увагу власне на спосіб зв'язку окремих етносів із природними екосистемами, їх розвиток, динаміку, трансформацію в конкретних «екологічних нішах».

Вагомі дослідження проблеми «етнос-ландшафт» представлені в наукових студіях Л.Гумільова, В.Козлова, Ю.Бромля, В.Крисаченка та ін. Залучаючи результати цих та інших досліджень до висвітлення окремих тем нормативної дисципліни, спробуємо також сформулювати варіанти вирішення окремих актуальних етноекологічних проблем сучасності.

Вивчення нормативного курсу «Етноекологія», на наше переконання, покликане особливою актуальністю і надає реальні можливості:

- знати предмет, методи і методики етноекології;

- *володіти* понятійним апаратом дисципліни, вирізняти співвідношення понять «етнос», «етногенез», «мозаїчність етносів», «етнічна територія», «батьківщина» («родинне гніздо»), «антропогенна сукцесія», «персистенція», «симбіоз», «химера» та ін.;
- *мати уявлення* про роль географічного середовища в контексті становлення антропогенних ландшафтів в етнічній історії людства та фаз етногенезу в процесі зміни географічного середовища, розуміти роль поєднання ландшафтів у становленні (складанні «етнічного обличчя») етнічних спільнот;
- *знати* особливості традицій екологічної культури етносів у функціонування етнопсихології, роль запозичень (інновацій) у формуванні етноменталітету, етнічних стереотипів поведінки етносів;
- *орієнтуватись* у варіантах практичного досвіду природокористування етносів та сільськогосподарської практики (агрокультури), становлення і функціонування ГКТ;
- *чітко усвідомлювати* роль етнекології в умовах сучасної цивілізації (функціонування урбоекосистем, соціоприродні катастрофи цивілізації, локальні варіанти екологічних проблем людства);
- *вирізняти* суспільно-політичні фактори екологічних проблем в сучасних світових державах, в окремих країнах Африки, Азії, Європи та Америки, в Україні;
- *на основі отриманих знань вміти самостійно формулювати і практично застосовувати* основні варіанти та проекти вирішення сучасних етнекологічних проблем в світлі концепції сталого розвитку.

Тематичний план нормативного курсу «Етнекологія» охоплює десять лекційних тем (40 аудиторних годин) і чотири теми семінарських занять (20 годин). Методичний посібник містить: передмову, тематичний план та розгорнуту програму

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ “ЕТНОЕКОЛОГІЯ”

№	ТЕМА	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Всього
1.	Етноекологія як навчальна дисципліна	2		2
2.	Етнос в просторі та часі: єдність біологічного і соціального	4	6	10
3.	Екологічні аспекти динаміки етнічних спільнот	4		4
4.	Географічне середовище і етнос	4	6	10
5.	Етноекологічна традиція і формування складників етнічної ментальності	6	4	10
6.	Агрокультура як спосіб зв'язку етносів із природою	4		4
7.	Досвід природокористування етносів	4		4
8.	Етноекологія в умовах сучасної цивілізації	4	4	8
9.	Основні тенденції вирішення етноекологічних проблем	4		4
10.	Суспільно-політичні аспекти сучасних етноекологічних проблем	4		4
	Всього аудиторних годин	40	20	60
	Консультації			
	Іспит (залік)			

ТЕМА 1. ЕТНОЕКОЛОГІЯ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА.

Екологія- інтегративна наука про екосистеми, їх склад, структуру, функціонування та еволюцію. П'ять розділів екології: аутоекологія, демоекологія, ейдекологія, синекоекологія, екосистемологія. Структура екосистемології: біогеоценологія, вчення про консорційні екосистеми, ландшафтна екологія, біосферологія. Специфіка взаємозв'язків “соціум-природа” та “етнос-ландшафт”. Етноекологія- дисципліна на стику етнології та екосистемології. Предмет етноекології- вивчення механізмів взаємодії етносів із ландшафтом в контексті процесів етногенезу.

Мета курсу- комплексне розуміння процесів етногенезу (соціального та природного чинників), основних моделей взаємодії системи «етнос-ландшафт». Основні завдання етноекології. Методи та методики дослідження етноекології. Порівняльно-історичний метод (історико-генетичні, історико-типологічні, історико-дифузійні порівняння). Метод типологічного аналізу (класифікація, типологізація, періодизація). Метод комплексного аналізу (використання даних гуманітарних та природничих наук). Метод системного аналізу. Метод моделювання. Методики дослідження: польові спостереження, опитування (усне, письмове або анкетування, інтерв'ю).

Комплексні дисципліни в контексті вивчення системи “етнос-ландшафт”: економічна етнографія, етнологічна географія, етнодемографія, етноботаніка, етнологічна зоологія, аграрна етнографія. Науково-пізнавальне та практичне значення курсу. Зростання ролі і значення науки про взаємодію етносів та ландшафту на сучасному етапі в умовах соціонатурних катастроф та глобальних проблем людства.

Поняття «етнос». Етнос- соціальне утворення (В.Козлов, Ю.Бромлей, С.Арутюнов та ін.). Етнос- біологічне утворення (С.Широкогоров). Етнос- біосоціальне утворення (Л.Гумільов, Ван де Берг). Етнос- соціобіологічне утворення (А.Крум, А.Гераклідес). Примордіалістський (первинний), ситуаціоністський (інструменталістський або мобілізаціоністський), конструктивістський підходи у обґрунтуванні феномену етносу та етнічності. Синтезні концепції та етносоціонічна модель етносу.

Етногенез. Соціально-історична концепція (С.Токарев, Ю.Бромлей, А.Алексєєв та ін.). Біосоціальна концепція (Л.Гумільов). Соціально-біологічна концепція (поєднання соціально-історичних та біологічно-популяційних чинників).

Етносфера та мозаїчність етносів. Природа мозаїчності етносів. Етнографічні зони (історико-етнографічні регіони). Етнографічні райони (локально-територіальні групи). Етнографічні окружності (територіально-популяційні групи). Субетноси. Етнографічні групи. Значення мозаїчності етносів.

Етнічна територія (спільність території формування). Терміни "автохтон" і "абориген" в етнології. Моделі функціонування "етнічної території" в історичному просторі та часі. Проживання на території свого первісного формування (вірмени, грузини, японці, корейці, українці, поляки, словаки та ін.). Розширення чи залишення території свого первісного формування (росіяни, німці, французи, араби, іспанці, англійці; поморські і полабські слов'яни, комі, башкири, марійці, мордва, чуваші та ін.). Формування на певній території і переселення на іншу територію (готи, гуни, печеніги, половці, угорці, калмики та ін.). Втрата етнічної території через насильницьку депортацію завойовниками (євреї, новгородці-словени, кримські татари, калмики, чеченці та інгуші та ін.) Проживання невеликими дисперсними групами (вкрапленнями) в середовищі інших етносів (цигани, гагаузи, айсорі, караїми та ін.).

Батьківщина- як «родинне гніздо» і «родинний всевіт». Підсвідома прив'язаність етносів до ландшафтів. "Наталізм"- як любов до рідної природи. Приклад історії половецького хана Атрака. "Екологічні ніші етносів"- території, де етнос сформувався як система.

Етноніми (самоназви) географічного походження як індикатор прив'язаності етносів до оточуючого ландшафту. «Горці»: балкарці (Росія), наги (Індія), качіни (Бірма), гаошані (Китай), білани (Філіппіни) та ін. «Люди лісу»: біхари (Індія), бруї (В'єтнам), банко раджаї (Непал), де аруви (Венесуела), древляни та ін. «Річкові люди»: бісайї (Індонезія), цімшіани (США), ібанаги (Філіппіни), па лабіді (Індонезія), бужани та ін. «Люди боліт»: мусконги (США), пайутеї (США), дреговичі. «Люди біля моря, води»: негідальці (Росія), тагаїлоги (Філіппіни), оранглаути (Індонезія), тель-мальтоли (Панама), васуахілі (Кенія, Танзанія).

Самоназви етносів за сторонами світу: нордмени в Норвегії (північні люди), шауни в США (південні), шерпи в Непалі (східні), васукуми в Танзанії (північні люди), білоруси (західні руси), білі хорвати (західні хорвати).

Інші варіанти етнонімів: поляни (жителі полів, степу), уличі (жителі в углі (куті) між Чорним морем і Дунаєм), тапехуани в Мексиці (люди під горою), тіти у В'єтнамі (люди на скелі), походжі в США (покриті снігом), ронг паї в Індії (жителі долин), джарайї у В'єтнамі (люди водоспадів), захчіни у Монголії (окраїнні) та ін.

Класифікація етносів за принципом «ставлення» до природи. Динамічні етноси- етнічні спільноти, які інтенсивно збільшують свою чисельність (розмножуються) і розселяються за межі первинної етнічної території («первинного біоценозу», «екологічної ніші»). Антропогенна сукцесія- поступова зміна етносом оточуючого ландшафту. Пристосування ландшафту до вимог господарства. Статичні етноси (перенестенти, ізоляти, релікти)- етнічні спільноти, які тривалий час протягом етногенезу займають власну «екологічну нішу», знаходяться в етнічному гомеостазі. Пристосування господарства до вимог ландшафту.

в етнічній історії. Ксенія («гість»)- варіант взаємодії та співіснування етносів, при якому невелика група представників іншого етносу проживає серед аборигенів і не асимілюється ними. Приклади ксенії в етнічній історії людства.

Химера- як явище співіснування двох і більше етносів (які є чужими на рівні історико-етнографічних провінцій або суперетносів) в одній екологічній ніші. Химера- як варіант негармонійного поєднання етнічних спільнот в одній екологічній ніші при різних світоглядних установках, етнічних цінностях та різною практикою природокористування. Приклади химерних утворень в етнічній історії.

ТЕМА 4. ГЕОГРАФІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ЕТНОС.

Становлення антропогенних ландшафтів в історії етносів. Штучні ландшафти в стародавніх цивілізаціях Єгипту та Месопотамії. Динаміка змін антропогенного ландшафту в Стародавньому Китаї та «кочовій цивілізації» євразійських степів. Динамічні та статичні етноси доколумбової Америки. Народи-етноси Сибіру. Природні ландшафти Європи та їх антропогенна динаміка протягом історичного часу.

Зміна фаз етногенезу і трансформація географічного середовища. Фаза підйому: адаптація етносу до природно-географічних умов середовища. Акматична фаза: обернений вектор збільшення активності етносу і зменшення тиску на ландшафт. Фаза надлому: максимальний і деструктивний вплив на природу. Інерційна фаза: стрімкий ріст техносфери, споживацьке ставлення до природи. Фаза обскурації: спад «турботи» про оточуючий ландшафт. Меморіальна фаза: традиційні вимоги зникаючої етнічної спільноти (використання і охорона) ставлення до збідненого ландшафту.

Монотонність та різноманітність ландшафтів. Екотони і концепція крайового ефекту в природних екосистемах. Стабілізація етносів, які проживають в монотонних ландшафтах. Стимулювання до активності етносів, які проживають

(поєднання гірського та степового ландшафтів), західна частина (поєднання лісів та луків), “циркумполярні культури” півночі (тундра та лісотундра), південь (степ та прибережний “оазис”). Приклади етногенезів окремих ландшафтних регіонів: Близький Схід, Китай, Індія, Північна та Південна Америка. Особливості етногенезу етносів, що сформувались біля морів (циркумполярні культури та Полінезія). Вплив різноманітності ландшафтів на формування мозаїчності етносів (етнографічних зон, субетнічних утворень, етнографічних груп та ін.).

ТЕМА 5. ЕТНОЕКОЛОГІЧНА ТРАДИЦІЯ І ФОРМУВАННЯ СКЛАДНИКІВ ЕТНІЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ.

Поняття «менталітет» («ментальність»). Типологія менталітету. Ментальність особистості та стадій зрілості людини. Ментальність поколінь. Ментальність фахових, соціальних, політичних, економічних угруповань. Гендерний менталітет. Ментальність цивілізацій (суперетносів). Особливість етнічної ментальності як етнопсихології окремої етнічної спільноти.

Етнічні стереотипи поведінки та ментальність етносу. Особливості функціонування в історичному часі. Поняття «Космо-Психо-Логос». Характерні риси ментальності етносів. Етноментальні чинники історичного буття українського етносу. Історико-етнографічні особливості етнічної ментальності. Міцність етнічних стереотипів та їхнє руйнування протягом етногенезу.

Традиції екологічної культури етносів. «Культ природи» етносів. Пошановування тварин і рослин в традиційно-обрядовій культурі етносів і формування ментальних установок етносу. Екологічна культура в традиційно-побутовій сфері (оляг, житло, їжа та ін.). Народна медицина як окремий розділ етнічної екології. Взаємозалежність функціонування екологічна культури і етнопсихології.

цивілізаційно-технологічні фактори інновації. Позитивні і негативні впливи інновацій на життєдіяльність етнічних спільнот. Адаптивні можливості етносів у процесі самоінноваційності. Проблема «село-місто» в контексті інноваційних процесів. Моделювання процесів інновацій в рамках світових процесів глобалізації та модернізації. Основне протиріччя модернізаційних процесів- стійкість етноекологічних традицій етнічних спільнот.

ТЕМА 6. АГРОКУЛЬТУРА ЯК СПОСІБ ЗВ'ЯЗКУ ЕТНОСІВ ІЗ ПРИРОДОЮ.

Поняття “агроєкосистема”. Динаміка земельних ресурсів планети протягом історичного часу. Виникнення землеробства. Річні цикли сільськогосподарських робіт. Традиційно-обрядова культура в сільськогосподарській практиці. Етнос та ландшафт у сільськогосподарській практиці (приклади етнічної історії). Системи іригації в стародавніх цивілізаціях (позитивний досвід та негативні зовнішні втручання). Суцільне розорювання (екстенсивне) використання земель (історичний приклад Китаю). Використання заболочених і зволжених територій (історичний приклад США). Підходи до сільськогосподарської діяльності: продуктивний, стійкий і збалансований. Державні програми заохочення збалансованого ведення господарства.

Господарсько-культурна класифікація етносів. Поняття «господарсько-культурний тип». Становлення і функціонування господарсько-культурних типів (ГКТ). Привласнюючі ГКТ. Виробляючі ГКТ, засновані на рухливих формах скотарства.

Виробляючі ГКТ, засновані на ручному мотично-палочному землеробстві. ГКТ підсїчного мотично-палочного землеробства тропічних районів. ГКТ підсїчного мотично-палочного землеробства помірної зони Північної Америки. ГКТ мотично-палочного землеробства сухих степів і передгір'їв Старого і Нового світів. Океанійський ГКТ підсїчно-вогневого землеробства. ГКТ мотичного землеробства передоговою системою обробітку ґрунтів.

скотарському господарстві. ГКТ орного землеробсько-скотарського господарства лісостепів і степів. ГКТ орного землеробсько-скотарського господарства посушливих районів. ГКТ орного землеробсько-скотарського господарства посушливих районів зі штучним орошенням. ГКТ орного землеробсько-скотарського господарства вологих субтропіків. ГКТ орного гірського землеробсько-скотарського господарства.

Агрокультура українського етносу: історія і сучасність. Види господарської діяльності сільських громад. Традиційне хліборобство: рільництво, городництво, садівництво. Традиційні та інноваційні елементи городніх культур українців. Агротехнічні знання. Землеробська техніка. Системи землеробства. Удобрення поля. Обробіток ґрунту. Сівба. Догляд за рослинами. Жнива. Молотьба. Зберігання плодів. Хліборобські обряди та трудові традиції. Агрокультура українського етносу в контексті історико-етнографічного районування. Етноісторичні засади господарського вибору української нації. Взаємовплив трьох векторів: імпорт нової системи цінностей, радянська спадщина та цінності традиційної етнонаціональної культури в галузі сільського господарства. Перспективи агрокультури українського етносу в світлі концепції сталого розвитку.

ТЕМА 7. ДОСВІД ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЕТНОСІВ.

Консументи в складі екосистем. Присутність тварин у системі природокористування етносів. Процес доместикації тварин в різних етносів.

Привласнюючі ГКТ. ГКТ збирачів і мисливців жаркого поясу. ГКТ збирачів і риболовів річок та приморських районів жаркого поясу. ГКТ мисливців і збирачів степів і напівпустель. ГКТ рухливих мисливців, риболовів і збирачів тайги і тундри. ГКТ осілих риболовів, мисливців і збирачів морського побережжя і басейну великих рік помірної зони. ГКТ арктичних мисливців на морського звіра і риболовів. ГКТ приморських збирачів і мисливців о.Вогняної Землі.

ГКТ кочових та напівкочових скотарів передгір'я і гір Південно-Західної Азії. ГКТ кочових та напівкочових скотарів високогірних плато Центральної Азії і Східного Паміру. ГКТ перехідного і відгінного скотарства Піреней, Альп, Балкан, Карпат, Кавказу. ГКТ кочових та напівкочових скотарів пустель, напівпустель і саван Африки. ГКТ напівкочового скотарства посушливих районів степів і напівпустель Південної Африки. ГКТ оленярства.

Етноніми, які передають заняття етносів: ведди (мисливці), коряки (люди оленями), іви (рибалки), ацтеки (мисливці на оленів) і т.ін. Етноніми тотемічного походження: цоцалі (люди летючих мишей), сингали (лев'ячий рід), ірокези (справжні гадюки) і т.п.

Тварини-тотеми (святи тварини). Фауна-символіка етносу (нації). Етнотологія та народна ветеринарія. Звичай та обряди пов'язані з тваринами.

Традиційне тваринництво українського етносу. Традиційне скотарство. Способи утримання та форми випасу худоби. Свинарство. Конярство. Козівництво. Кривівництво. Птахівництво. Допоміжні заняття: бджільництво, мисливство, рибальство. Художня обробка шкіри.

Продуценти та редуценти в складі екосистем. Природокористування рослинного світу етносами світу. Етнотаніка. Народна медицина (використання лікарських рослин). Рослини в традиційній календарній звичаєво-обрядовій культурі етносів. Рослини-тотеми. Етнонаціональна флора-символіка.

Традиційні допоміжні заняття, промисли та ремесла українського етносу пов'язані із природокористуванням рослинного світу. Кущі, квіти і трави. Збиральництво. Ткацтво, вишивка та килимарство. Народна їжа. Щоденні та святкові страви.

Лісокористування. Традиції ведення лісових промислів етносами світу. Традиції лісокористування українського етносу. Досвід лісокористування Карпат. Заготівля сировини. Лісозаготівля. Лісоплав. Снігові сезони. Традиції виробництва вугілля, поташу, смоли і дьогтю; драпці та гон

художнє плетіння. Народна архітектура. Житло, господарські, господарсько-виробничі та громадські будівлі. Народні звичаї та обряди пов'язані із лісокористуванням. Еволюція природокористування. Етноекологічна спадщина та жорсткий прагматизм цивілізації.

Особливості тваринного, рослинного природокористування та лісокористування в світлі етнографічного районування етносів. Природокористування в контексті історико-етнографічного районування українського етносу. Пріоритети природокористування в межах Наддніпрянщини, Слобожанщини, Півдня України, Полісся, Волині, Галичини, Поділля, Донщини, Полтавщини і т.д. Етноекологічні традиції та сучасність. Природокористування в Закарпатській етнографічній зоні (історико-етнографічному регіоні): історична ретроспектива та сьогодення.

ТЕМА 8. ЕТНОЕКОЛОГІЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ.

Урбоекосистема- як сукупність живих компонентів (крім людини) міста, середовища їх існування та процесів, які відбуваються внаслідок їх взаємодії та взаємодії з іншими компонентами міської геосоціосистеми. Складові міської геосоціосистеми: демографічні, природні, соціальні, економічні, політичні, культурно-освітні, науково-технологічні, житлово-промислові та енергетичні компоненти. Урбанізація: історія формування в просторі та часі. "Екологія міста" на прикладі етнічної історії стародавніх цивілізацій, середньовіччя, нового часу та сучасності.

Глобальні проблеми сучасності. Проблема міжнародної безпеки. Демографічна та продовольча проблеми. Локальні варіанти глобальних екологічних проблем людства. Охорона навколишнього середовища. Енергетичні ресурси окремих регіонів світу. Використання етноекологічного досвіду у світлі вирішення локальних варіантів глобальних екологічних проблем людства. Прагматичні підходи у оптимізації впливу глобальних катастроф людства.

цивілізації. Національна ідея- як головний елемент самоорганізації модерної нації. Продукування нацією лідерства та вольової складової в контексті вирішення екологічних проблем етносу. Протидія зовнішнім чинникам (примусові інновації), етнекологічних проблем.

Формування антиідей у контексті етнекологічної ситуації в Україні. Живучість стереотипів часів командно-адміністративної системи та химеричної єдності (радянського народу). Наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС. Екологічні проблеми в умовах державної незалежності України. Паритет високих промислових технологій та екологічної стабільності української нації. Енергетичні проблеми України. Реформування системи сільського господарства. Ринкова інфраструктура та етнекологічні надбання української нації.

ТЕМА 9. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРІШЕННЯ ЕТНОЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ.

Поняття «ентропія». Енергетична характеристика природних та суспільних процесів. Етногенез: енергетичні аспекти процесу. Класифікація типів цілеспрямованості в контексті етногенезу. Ентропійний фактор суспільного розвитку етносів. Приклади етнічної історії дії етноролійних чинників.

Концепція ноосфери. Функціонування ноосфери: наукові та предметно-практичні проблеми. Перехід від стихійного до ідеологічного рівня осмислення панування над природою. Геологічна роль людства. «Розумна» трансформація біосфери людиною. Сцієнтизм та редукціонізм концепції В.Вернадського. Концепція «інтелекту у Всесвіті» та «ролі кризових ситуацій» А.Назаретяна. Обмеженість гуманізму та розуму як шаблонів модерної цивілізації. Нове розуміння проблем інтелектуалізації та прагматизму. Екологічний досвід етнічних спільнот та постмодерні концепції в умовах техногенної цивілізації. Обмеженість практично-перетворюючої здатності науки у світлі традиції етнекології.

Цивілізаційно-технологічні інновації. Психолого-трансформаційні спрямованість та сутність технологічних інновацій. Джерела та «центри дифузії

ретроспектива та з'ясування в галузі технологічних інновацій.

Концепція сталого розвитку. Мета сталого розвитку. Основні положення концепції. Еколого-економічна політика регулювання екосистем. Охорона ресурсної бази. Збереження земельних ресурсів. Сільське господарство. Лісові екосистеми. Динаміка гірських систем. Збереження біотичного розмаїття. Розвиток біотехнологій. Рациональне використання біотичних ресурсів морів та океанів та прісноводних ресурсів. Використання токсичних хімічних речовин та видалення різноманітних відходів виробництва. Виробництво ядерної енергії. Вплив радіоактивних речовин. Засади управління біосферними та соціосферними процесами. Типи моніторингу: глобальний, материковий, океанічний, міжнародний, регіональний, локальний та етнонаціональний. Традиції етнекології в контексті концепції сталого розвитку (природокористування та агроекосистеми).

ТЕМА 10. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ЕТНОЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ.

Етнекологічна практика сучасних світових держав. Політичні аспекти ядерної безпеки та енергетичних ресурсів світових держав. Міжнародна екологічна політика- явище др.п. ХХ ст. Діяльність міжнародних екологічних організацій. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ). Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Міжнародна організація захисту навколишнього середовища "Green Peace". Діяльність ООН. Римський клуб. Екологічний рух ("зелені", "екологісти", "альтернативісти", "антиглобалісти" та ін.). Кореляція між "боротьбою за екологію" у всьому світі та окремо взятих світових державах.

Екологічна ситуація в країнах Європи, Азії та Америки. Моделі вирішення суспільно-політичних проблем на «електоральному полі» екології та охорони навколишнього середовища. Екологічні проблеми та їх вирішення на суспільно-політичному рівні в країнах Африки. Проблема використання ресурсів. Демографічна політика африканських країн.

природокористування та функціонування агроєкосистем. Суспільно-політичні фактори екологічних проблем українського етносу в умовах української державності. Регіональні особливості екологічних проблем та діяльність органів державної влади та Рад народних депутатів усіх рівнів.

Оптимізація впливу наслідків Чорнобильської аварії в суспільно-політичній площині. Міжнародний суспільно-політичний аспект проблеми. Закон «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Виникнення та діяльність партії зелених України (ПЗУ). Формування політичного іміджу ПЗУ в контексті деідеологізації посттоталітарного суспільства та становлення нового типу етнопонаціональної ідентичності в Україні.

Суспільно-політичні аспекти прагматичного природокористування на Закарпатті (лісокористування, джерела мінеральної води, забруднення токсичними речовинами річок краю і т.ін.). Історична ретроспектива проблеми та реалії сьогодення.

Тема 1. Етноекологія як навчальна дисципліна (2 год.)

1. Предмет етнології.
2. Мета і завдання курсу.
3. Методи та методики дослідження.
4. Науково-пізнавальне та практичне значення курсу.

Тема 2. Етнос в просторі та часі: єдність біологічного і соціального (4 год.)

1. Поняття «етнос».
2. Етногенез.
3. Етносфера та мозаїчність етносів.
4. Поняття «етнічна територія».

Тема 3. Екологічні аспекти динаміки етнічних спільнот (4 год.)

1. Батьківщина («родинне гніздо») та етнологічна традиція. Екологічні ніші.
2. Динамізм (антропогенна сукцесія) і статичність (персистенція) етносів.
3. Симбіоз (територіальна солідарність), ксенії.
4. Химера.

Тема 4. Географічне середовище і етнос (4 год.)

1. Становлення антропогенних ландшафтів в історії етносів.
2. Фази етногенезу та зміна географічного середовища.
3. Роль посидання ландшафтів у становленні етнічних спільнот.

Тема 5. Етноекологічна традиція і формування складників етнічної ментальності

(6 год.)

1. Типологія менталітету.
2. Етнічні стереотипи та ментальність етносу. «Космо-Психо-Логос».
3. Традиції екологічної культури етносів.
4. Екологічна культура в контексті функціонування етнопсихології.
5. Роль інновацій (запозичень) у формуванні етноменталітету.

Тема 6. Агрокультура як спосіб зв'язку етносів із природою (4 год.)

1. Етнос та ландшафт у сільськогосподарській практиці (агрокультурі).
2. Становлення і функціонування господарсько-культурних типів (ГКТ).
3. Агрокультура українського етносу: історія і сучасність.

Тема 7. Досвід природокористування етносів (4 год.)

1. Присутність тварин у системі природокористування. Фауна-символіка етносу (нації).
2. Природокористування рослинного світу. Етнонаціональна флора-символіка.
3. Лісокористування: традиції та прагматизм.
4. Природокористування в контексті етнографічного районування етносів.

1. Екологія міста. Урбоекосистеми.
2. Локальні варіанти глобальних екологічних проблем людства.
3. Традиційні та прагматичні підходи у оптимізації впливу глобальних катастроф людства.
4. Самоорганізація етносу (нації) в обставинах соціоприродних катастроф цивілізації.
5. Екологічні проблеми в умовах державної незалежності України.

Тема 9. Основні тенденції вирішення етнекологічних проблем (4 год.)

1. Ентропійний фактор суспільного розвитку етносів.
2. Функціонування ноосфери: наукові проблеми.
3. Цивілізаційно-технологічні інновації та етнекологічний досвід (історія та сучасність).
4. Досвід етнекології в контексті концепції сталого розвитку.

Тема 10. Суспільно-політичні аспекти сучасних етнекологічних проблем (4 год.)

1. Етнекологічна практика сучасних світових держав.
2. Екологічні проблеми та їх вирішення в окремих країнах Африки, Азії, Європи та Америки.
3. Суспільно-політичні фактори екологічних проблем українського етносу.

Тема 1. Етнос в просторі та часі: єдність біологічного і соціального (6 год.)

1. Поняття «етнос»:
 - а) соціально-історична концепція;
 - б) біосоціальна концепція Л.Гумільова;
 - в) соціально-біологічна концепція.
2. Співвідношення понять «етнос», «народ», «нація», «етнічні групи», «національні меншини».
3. Етнічні процеси:
 - а) етнооб'єднавчі процеси;
 - б) етнорозмежувальні процеси.
4. Етногенез- як процес існування етносів в історичному часі.
5. Етносфера та мозаїчність етносів:
 - а) природа мозаїчності етносів;
 - б) етнографічні зони, етнографічні райони, етнографічні округності;
 - в) субетноси та етнографічні групи.
6. Етнічна територія. Батьківщина («родинне гніздо»).

Тема 2. Географічне середовище і етнос (6 год.)

1. Становлення антропогенних ландшафтів в історії етносів.
2. Роль поєднання ландшафтів у становленні етнічних спільнот.
3. Фази етиогенезу та зміна географічного середовища.
4. Динамізм (антропогенна сукцесія) і статичність (персистенція) етносів.
5. Симбіоз (територіальна солідарність), ксенії.
6. Химера.

Тема 3. Етнекологічна традиція і формування складників етнічної ментальності
(4 год.)

1. Етнічні стереотипи та ментальність етносу. «Космо-Психо-Логос».
2. Традиції екологічної культури етносів.
3. Екологічна культура в контексті функціонування етнопсихології.
4. Роль інновацій (запозичень) у формуванні етноменталітету.

Тема 4. Етнекологія в умовах сучасної цивілізації (4 год.)

1. Екологія міста. Урбоекосистеми.
2. Локальні варіанти глобальних екологічних проблем людства.
3. Екологічні проблеми в умовах державної незалежності України.
4. Досвід етнекології в контексті концепції сталого розвитку.

1. Абакумов В.А., Шаталов А.Г. Методологические аспекты проблемы взаимодействия человека и биосферы // Взаимодействие природы и общества.- М., 1973.
2. Алексеев В.П. Человек: биология и социологические проблемы // Природа.- 1971.- №8.- С.37-53.
3. Алексеев В.П. Этногенез.- М.: Высш. школа, 1986.- 176с.
4. Алексеева Т.И. Географическая среда и биология человека.- М.: Мысль, 1977.- 304 с.
5. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій. Видання друге, виправлене й доповнене.- К.: Генеза, 1996.- 368с. (Розділ II.2.).
6. Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні.- К.: Наук. думка, 1994.- 166 с.
7. Артамонов М.А. Снова «герои» и «толпа»? // Природа.- 1971.- №2.- С.75-77.
8. Арутюнов С.А. Культурологические исследования и глобальная экология // Вестник АН СССР.- 1980.- №12.
9. Ахутин А.В. Понятие "природа" в античности и в новое время.- М., 1988.
10. Баландин Р.К., Бондарев Л.Г. Природа и цивилизация.- М., 1988.
11. Барабашова З.И. Человек и биосфера // Человек и среда обитания.- Л., 1974.
12. Бачинский Г.А. Социэкология: теоретические и прикладные аспекты.- К., 1991.
13. Бачинський Г.О. Основи соціоекології.- К.: Вища школа, 1995.- 238 с.
14. Берг Л.С. Климат и жизнь.- М., 1947.
15. Білявський Ф.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології.- К.: Либідь, 1993.- 304 с.

- 17.Бойківщина: Іст.-етногр. дослідження / За ред. Ю.Г. Гошка.- К., 1983.
- 18.Бородай Ю.М. Этнические контакты и окружающая среда // Природа.- 1981.- №1.
- 19.Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV-XVIII вв.- М.: Прогресс, 1988-1992.- Т.1. Структуры повседневности: возможное и невозможное; Т.2. Игры обмена; Т.3. Время мира.
- 20.Бромлей Ю., Подольный Р. Человечество- это народы.- М., 1990.
- 21.Бромлей Ю.В. К вопросу о сущности этноса // Природа.- 1970.- №2.
- 22.Бромлей Ю.В. Несколько замечаний о социальных и природных факторах этногенеза // Природа.- 1971.- №2.- С.83-84.
- 23.Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса.- М., 1983.
- 24.Бромлей Ю.В. Современные проблемы этнографии (очерки теории и истории).- М.: Наука, 1981.- 390 с.
- 25.Бромлей Ю.В. Этнос и этнография.- М.: Наука, 1973.-283 с.
- 26.Бромлей Ю.В. Этносоциальные процессы: теория, история, современность.- М.: Наука, 1987.
- 27.Бубер М. Народ и его земля // Избранные произведения.- Без м. и., 1979.
- 28.Будыко М.И. Глобальная экология.- М.: Мысль, 1977.- 327 с.
- 29.Быховский А.В. Экология как комплексная научная дисциплина // Вопросы философии.- 1979.- №8.- С.153-155.
- 30.Веклич О.О. Модель екологічно сталого розвитку- соціально-економічна перспектива відродження національного господарства України // Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку. Матер. доп. V міжнар. конгресу укр. економістів. Ч.1. Львів, 22-26 травня 2000 р.- Львів, 2000.- С.12-15.
- 31.Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера.- М.: Наука, 1989.- 261 с.

34. Взаимодействие общества и природы. Философско-методологические аспекты экологической проблемы / Отв. ред. канд. филос. наук Е.Т. Фаддеев.- М.: Наука, 1986.- 348с.
35. Вишняк С. Природа й культура: Ойкумена // Укр. еколог. вісник.- 1992.- №3.- С.103-109.
36. Гачев Г. Национальные образы мира.- М., 1988.
37. Генсирук С.А. Рациональное природопользование.- М.: Лесн. пром-сть. 1979.- 312 с.
38. Гибнущие леса: последствие обезлесения для человека: Доклад для Независимой комиссии по международным гуманитарным вопросам.- М., 1990.
39. Гирусов Э.В. Система «общество-природа».- М., 1976.
40. Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности.- М., 1990.
41. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери.- Львів: Поллі, 1997.- 254 с.
42. Голубець М.А. Деякі питання на стику екології і соціології // Вісник АН УРСР.- 1984.- №10.- С.87-97.
43. Голубець М.А. Екосистемологія.- Львів: Поллі, 2000.- 316 с.
44. Голубець М.А. Місто як екологічна і соціальна система // Вісник АН УРСР.- 1989.- №12.- С.47-58.
45. Голубець М.А. Про співвідношення між біотичним і соціальним на нашій планеті // Вісник АН УРСР.- 1980.- №1.- С.29-39.
46. Горизонты экологического знания.- М., 1986.
47. Горленко В.Ф., Бойко І.Д., Куницький О.С. Народна землеробська техніка українців.- К., 1971.
48. Горшков В.Б., Кондратьев К.Я., Шерман С.Г. Устойчивость биосферы и сохранение цивилизации // Природа.- 1990.- №7.- С.3-16.

- 50.Гумилев Л.Н. Биосфера и импульсы сознания // Природа.- 1978.- №12.- С. 97-105.
- 51.Гумилев Л.Н. Внутренняя закономерность этногенеза // Ландшафт и этнос. XIV. Вестник ЛГУ.- 1973.- №6.
- 52.Гумилев Л.Н. География этноса в исторический период.- Л., 1990.
- 53.Гумилев Л.Н. Гуманитарные и естественнонаучные аспекты исторической географии // Экономическая и социальная география: проблемы и перспективы / Отв. ред. О.П. Литовка.- Л., 1984.- С.42-57.
- 54.Гумилев Л.Н. Изменение климата и миграции кочевников // Природа.- 1972.- №4.- С.44-52.
- 55.Гумилев Л.Н. Конец и вновь начало.- М.: Институт ДИ-ДИК, 1997.- 544 с.
- 56.Гумилев Л.Н. Люди и природа Великой степи // Вопросы истории.- 1987.- №11.- С.64-77.
- 57.Гумилев Л.Н. О соотношении природы и общества согласно данным исторической географии и этнологии // Вестник ЛГУ.- 1970.- №24.- С.39-49.
- 58.Гумилев Л.Н. Об антропогенном факторе ландшафтообразования // Ландшафт и этнос. VII. Вестник ЛГУ.- 1967.- №24.
- 59.Гумилев Л.Н. От истории людей к истории природы // Природа.- 1971.- №11.- С.117-118.
- 60.Гумилев Л.Н. По поводу «единой» географии // Ландшафт и этнос. VI. Вестник ЛГУ.- 1967.- №6.

62. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли.- М.: Институт ДИ-ДИК, 1997.- 640 с.
63. Гумилев Л.Н. Этногенез и этносфера // Природа.- 1970.- №1.- С.46-56; №2.- С.43-50.
64. Гумилев Л.Н. Этногенез- природный процесс // Природа.- 1971.- №1.- С.80-82.
65. Гумилев Л.Н. Этнос и категория времени // Доклады Геогр. Об-ва СССР.- Л., 1971.- Вып. 15.
66. Гумилев Л.Н. Этносфера как одна из оболочек Земли // Вопросы физической географии и палеогеографии. Сер. Ученые записки ЛГУ.- 1977.- №388.- С.24-32.
67. Гумилев Л.Н. Этносфера: история людей и история природы.- М., 1993.
68. Гумилев Л.Н., Иванов К.П. Этносфера и космос // Космическая антропоэкология: техника и методы исследований. Материалы Второго Всесоюзного совещания по космической антропоэкологии.- Л., 1984.- С.211-220.
69. Гуцульщина: Іст.- етногр. дослідження / За ред. Ю.Г. Гошка.- К., 1987.
70. Диалектика в науках о природе и человеке. Человек, общество и природа в век НТР.- М., 1983.
71. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі.- Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000.- 310с.
72. Довгич В. Гумильов проти Гумильова // Розбудова держави.- 1992.- №2.- С.55-57.
73. Дорет Ж. До того как умрет природа.- М., 1968.- 415с.

75. Дювиньо П., Танг М. Биосфера и место в ней человека.- М.: Прогресс, 1968.- 256с.
76. Екологія і культура.- К., 1991.- 260 с.
77. Етнічний довідник. У 3-х частинах.- Ч.1. Поняття та терміни / За ред. В.Б. Свтуха.- К.: Фенікс, 1997.
78. Ефремов Ю.К. Важное звено в цепи связей человека с природой // Природа.- 1971.- №2.- С.77-80.
79. Ефремов Ю.К. Ландшафтная среда нашей планеты // Природа.- 1966.- №8.
80. За гармонизацию взаимоотношений человека с природой.- М., 1989.
81. Загладин В.В., Фролов И.Т. Глобальные проблемы современности: научный и социальный аспект.- М., 1981.
82. Залыгин С. Партия «зеленых» в багровых тонах // Известия.- 1992.- 3 июня.
83. Зан М. Етноментальні чинники історичного буття українського народу // Сатуріса-Карпатика. Випуск 9. Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (До 90-річчя від дня народження).- Ужгород: ЛІРА, 2001.- С.135-147.
84. Злобін Ю.А. Основы экологии.- К.: Лібра, 1998.- 248с.
85. Калесник С.В. Общие географические закономерности Земли.- М., 1970.
86. Калесник С.В. Основы общего земледения.- М., 1955.
87. Козлов В.И. О биолого-географической концепции этнической истории // Вопросы истории.- 1974.- №12.
88. Козлов В.И. Пути околоэтнической пассонариости (О концепции этноса и этногенеза, предложенной Л.Н. Гумилевым) // Советская этнография.- 1990.- №4.- С.94-110.
89. Козлов В.И. Что же такое этнос? // Природа.- 1971.- №2.- С.71-74.
90. Козлов В.И. Этническая демография.- М., 1977.- 240с.

- 93.Крисаченко В.С. Антропогенний пресинг на природу України та її охорона // Укр. ботан. журн.- 1991.- т.48.- №1.- С.5-14.
- 94.Крисаченко В.С. Еколого-етнічна цілісність України: генеза, сутність, руйнування // Ойкумена. Укр. еколог. вісник.- 1992.- №1.- С.4-14.
- 95.Крисаченко В.С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології.- К.: Заповіт, 1998.- 688с.
- 96.Крисаченко В.С. Стратегія стійкого розвитку (засади історико-еволюційного синтезу) // Методологія екологічного синтезу (єдність людино- та природоохоронних аспектів).- К.: Наук. думка, 1995.- С.54-110.
- 97.Крупник И.И. Факторы устойчивости и развития традиционного хозяйства народов Севера: К методике изучения этноэкологических систем. Авторефер. канд. дис.- М., 1977.
- 98.Круть И.В., Забелин И.М. Очерки истории представлений о взаимоотношении природы и общества.- М., 1988.
- 99.Кузнецов Б.И. Проверка гипотезы Гумилева // Природа.- 1971.- №2.- С.74-75.
100. Кульпин Э.С. Человек и природа в Китае.- М., 1990.
101. Культура і побут населення України.- К., 1991.
102. Куренной В.Н. Ландшафт и народное жилище // Природа.- 1971.- №12.- С.45-51.
103. Куренной В.Н. Пассионарность и ландшафт // Природа.- 1970.- №8.
104. Кууси П. Этот человеческий мир.- М., 1988.
105. Кучерявий В.П. Урбоекотолія.- Львів: Світ, 1999.- 360с.
106. Кушнер П.И. Этнические территории и этнические границы.- М., 1951.

- історико-етнографічне області // Советская этнография.- 1965.- №4.
108. Лемешев М.Я. Природа и мы.- М., 1989.
109. Леруа Ладюри Э. История климата за 1000 лет.- Л., 1971.- 287с.
110. Лисий І. Менталітет і духовна культура українців // Філософ. і соціол. думка.-1995.-№11-12.- С.37-59.
111. Лозко Г. Українське народознавство.-К.,1995.
112. Лоренц К. Агрессия (так называется Зло) // Вопр. философии.- 1992.- №3.
113. Лоренц К. Восемь смертных грехов цивилизованного человечества // Вопр. философии.- 1992.- №3.
114. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін.- К.: Генеза: Довіра, 1996.
115. Медведков Ю.В. Человек и городская среда.- М.: Наука, 1978.- 214с.
116. Мельник В. Руїни душі: етнопсихологія закарпатських українців колись і тепер // Тиса.-1994.- №1-2.- С.68-70.
117. Мельник Л.Г. Перспективи України на шляху до сталого розвитку і інформаційного суспільства // Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку. Матер. доп. V міжнар. конгресу укр. економістів. Ч.2. Львів, 22-26 травня 2000 р.- Львів, 2000.- С.317-320.
118. Мечников Л. Цивилизации и великие исторические реки.- М., 1924; 1995.
119. Микитюк Ф.Н., Злотін О.М., Бровдій В.М. та ін. Екологія людини.- Харків: Ранок, 1998.- 208с.
120. Мильков Ф.Н. Общее землеведение.- М.: Высшая школа, 1990.- 335с.
121. Мірчук І. Світогляд українського народу // Народна творчість та етнографія.-1996.-№1.- С.22-33.

123. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера.- М., 1990.
124. Назаретян А. Интеллект во Вселенной: истоки, становление, перспективы. Очерки междисциплинарной теории прогресса.- М., 1991.
125. Назаретян А. Технология и психология: к изучению эволюционных кризисов // *Общ. науки и современность*.- 1993.- №3.- С.82-93.
126. Назаретян А.П. Агрессия и кризисы в развитии мировой культуры (Синергетика исторического процесса).- М., 1996.
127. Нельга О.В. Теория этносу.-К., 1997.
128. Никольский С.А. Земледелие и крестьянство как природно-историческое явление // *Вопр. философии*.- 1991.- №2.
129. Новик Э.А. Город и природопользование.- Л.: Наука, 1984.- 144с.
130. Новиков Ю.Ф. Осторожно: TERRA! (2-е изд.).- М.: Молодая гвардия, 1976.- 224с.
131. Общество и природа. Исторические этапы и формы взаимодействия.- М.: Наука, 1981.- 344с.
132. Общество и природа.- М.: МГУ, 1981.- 144с.
133. Общество и природа: Вопросы методологии.- Саратов, 1987.- 105с.
134. Общество и природная среда.- М.: Знание, 1980.- 240с.
135. Одум Ю. Основы экологии.- М.: Мир, 1975.- 740с.
136. Павлюк С.П. Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ-початку ХХ ст.- К., 1986.
137. Павлюк С.П. Традиційне хліборобство України: Агротехнічний аспект.- К., 1991.
138. Печен А. Человеческие качества.- М., 1980.

Магістральний напрям руху до ринку // Погляд.- 2001.- 17 липня (№27).
С.2.

140. Полесьє: матеріальна культура / Под ред. В.К. Бондарчика.- К., 1988.
141. Пономарьов А. Українська етнографія: Курс лекцій.- К.: Либідь, 1994.
142. Попов Б. Поверхове і глибинне в сутності етносів // Політика і час.- 1991.- №16.
143. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса.- М., 1989.
144. Природа и люди.- Саратов, 1976.
145. Природа и мы.- Челябинск: Южно-Уральск. Книжн. Изд.-во, 1985.
146. Природа и общество: Сб. статей / Под ред. И.П. Герасимова и др.-М., 1968; 1969.
147. Природа і етнос.- К.: Наукова думка, 1994.- 208 с.
148. Природа і людина.- К., 1970.
149. Природа і ми.- К., 1990.
150. Природа моделей и модели природы.- М., 1986.- 270с.
151. Природа Українських Карпат.- Львів: Вид.-во Льв. ун-ту, 1968.
152. Природа. Людина. Етнос: (Тези теоретичного семінару «Природа і культура». Луцьк, травень 1992 р.).- Луцьк, 1992.- Ч.1.- 163 с.; Ч.2.- 141 с.
153. Природа-населення-хочазяїство.- Саранск, 1984.- 150с.
154. Природокористування: методологічні та соціальні проблеми оптимізації.- К., 1992.
155. Проблеми сталого розвитку України.- К.: Лібра, 1998.- 402с.
156. Проблемы оптимизации и экологии.- М.: Наука, 1978.
157. Пуляркин В.А. О содержании понятия «географическая среда» и о влиянии географической среды на общество // Природа и общество.- М., 1968.

- (докапиталистических) формациях // Взаимодействие природы и общества.- М., 1973.
159. Реймерс Н.Ф. Природопользование.- М., 1990.
160. Робинсон А.Н. Правовое регулирование природопользования и охрана окружающей среды в США.- М., 1990.
161. Северцев А.С. Динамика численности популяции человечества с позиции популяционной экологии животных // Бюл. Моск. о-ва испытателей природы. Отдел. биол.- М., 1992.- т. 27.- №6.- С.3-7.
162. Сельскохозяйственные экосистемы.- М., 1987.
163. Семевский Б.Н. Взаимодействия "человек-природа" // Природа.- 1970.- №8.
164. Степико М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз).- К.: Товариство "Знання", КОО, 1998.- 251с.
165. Стойко С.М. Наслідки антропогенної трансформації лісових екосистем Карпат та шляхи елімінації шкідливих екологічних процесів // Український ліс.- 1993.- №2.- С.11-17.
166. Стойко С.М. Причини катастрофічних паводків у Закарпатті та система екологічних профілактичних заходів // Укр. ботан. журн.- 2000.- №1.- С.11-21.
167. Стратегія екологічної безпеки (регіональний контекст).- Львів: Інст. Регіональних досліджень, 1999.- 243с.
168. Татаринцева Е.В. О правовых средствах охраны природы // Природа и общество. Межвузовский сборник. Выпуск 1.- Куйбышев, 1975.- С.110-116.
169. Тиводар М. Етнічні потвори // Календар "Просвіти" на 1997 рік.- Ужгород: Закарпатське крайове товариство "Просвіта", 1997.- С.57-58.
170. Тиводар М.П. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини ХІХ- першої половини

171. Тиводар М.П. Етнологія: Навчальний посібник для студентів історичного факультету.-Ужгород: Патент, 1998.- 578с.
172. Тиводар М.П. Закарпаття: народознавчі роздуми.-Ужгород: Карпати, 1995.- 208с.
173. Тиводар М.П. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX- першої половини XX ст. – Ужгород: Карпати, 1994.- 560с.
174. Трусов Ю.П. О предмете и основных идеях экологии // Философские проблемы глобальной экологии.- М.: Наука, 1983.- С.79-92.
175. Украинские Карпаты. Природа.- К.: Наук. думка, 1988.- 208с.
176. Українське народознавство.- Львів, 1994.
177. Урсул А.Д. Перспективи екорозвиття.- М., 1990.
178. Федака П. Обряди, вірування і звичаї при зведенні традиційних житлових і господарських будівель в українців Закарпаття // Carpathica-Carpatika. Випуск 9. Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (До 90-річчя від дня народження).- Ужгород: ЛІРА, 2001.- С.71-78.
179. Федоров Е.К. Экологический кризис и социальный прогресс.- М., 1977.
180. Философия и экологическая проблема.- М., 1990.
181. Философские проблемы глобальной экологии.- М.: Наука, 1983.
182. Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы. Расы. Культуры. / Отв. ред. акад. Ю.В. Бромлей.- М.: Наука, 1985.- 272с.
183. Чернова М.П. Социально-политический аспект экологической проблемы // Природа и общество. Межвузовский сборник. Випуск 1.- Куйбышев, 1975.- С.92-109.

185. Чижевский А.Л. Космический пульс жизни: Земля в объятиях Солнца. Гелиотараксия.- М.: Мысль, 1995.- 768с. (Часть II).
186. Чистик О.В. Экология: Учеб. пособие.- Минск: Новое знание, 2000.- 248 с.
187. Чернобыльська катастрофа.- К.: Наук. думка, 1996.- 574с.
188. Шандор Ф. Етносоціальний аспект соціальної роботи в екстремальних умовах на прикладі катастрофічних паводків 1998 року у Закарпатті // Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення: Матеріали науково-практичної конференції / Під загальною редакцією П.В. Токаря.- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001.- С.118-121.
189. Швейцер А. Благовение перед жизнью.- М., 1992.- 573с.
190. Широкогоров Я.В. Этнос: Исследование основных принципов изменения этнических и этнографических явлений // Известия восточного факультета Дальневосточного университета, т. I.- Шанхай, 1923.
191. Экологическая альтернатива.- М., 1990.
192. Экологическая антология.- Москва; Бостон, 1992.
193. Экологическая проблема и пути ее решения. Философские вопросы гармонизации взаимоотношений общества и природы.- М., 1987.
194. Экологические проблемы в современной идеологической борьбе.- К., 1984.
195. Экология и землеведение.- М.: Наука, 1980.- 295с.
196. Экология и экономика природопользования / Под ред. проф. Ю.В. Гирусова.- М.: Закон и право, 1998.- 455с.
197. Экология малого города.- Пушкино, 1981.- 168с.
198. Экология урбанизированных территорий.- Казань, 1987.- 100с.

200. Экология человека: Основные проблемы.- М., 1988.- 220с.
201. Экология человека: Словарь-справочник.- М., 1997.- 208с.
202. Экология, культура, образование.- М., 1989.- 242с.
203. Эколого-экономические системы: Модели, информация, эксперимент.- Новосибирск: Наука, 1987.- 216с.
204. Энгельс Ф. Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд.- Т.20.
205. Этническая экология американских индейцев и эскимосов.- М.: Наука. 1988.- 336с.
206. Этническая экология: Теория и практика.- М.: Наука, 1991.- 376 с.
207. Этнические процессы в современном мире / отв. ред. акад. Ю.В. Бромлей.- М.: Наука, 1987.
208. Этнография: Учебник / Под ред. Ю.В. Бромлея и Г.Е. Маркова.- М.: Высш. школа, 1982.- 320с.
209. Этнознаковые функции культуры.- М., 1991.
210. Этнология. Учебник для высших учебных заведений.- М., 1994.
211. Яницкий О.Н. Экология города. Зарубежные междисциплинарные концепции.- М.: Наука, 1984.- 240с.
212. Янів В. Українська етнопсихологія і наш національний виховний ідеал // Народна творчість та етнографія.-1998.- №5-6.- С.68-85.
213. Яцунский В.К. Историческая география.- М., 1955.

1. Предмет, мета і завдання етнології.
2. Методи та методики дослідження.
3. Науково-пізнавальне та практичне значення курсу.
4. Поняття «етнос». Соціально-історична та біологічна концепції.
5. Поняття «етнос». Біосоціально-етноцистська концепції.
6. Етногенез. Біосоціально-етноцистська концепція.
7. Етногенез. Соціально-історична та етноцистська концепції.
8. Етносфера та мозаїчність етносів. Етнографічні зони, райони та округності.
9. Природа мозаїчності етносів. Субетноси та етнографічні групи.
10. Поняття «етнічна територія».
11. Батьківщина («родинне гніздо») та етнологічна традиція. Екологічні ніші.
12. Динамізм (антропогенна сукцесія) і статичність (персистенція) етносів.
13. Симбіоз (територіальна солідарність), ксенії.
14. Химера.
15. Становлення антропогенних ландшафтів в історії етносів.
16. Фази етногенезу та зміна географічного середовища.
17. Роль поєднання ландшафтів у становленні етнічних спільнот.
18. Традиції екологічної культури етносів.
19. Екологічна культура в контексті функціонування етнопсихології.
20. Роль інновацій (запозичень) у формуванні етноменталітету.
21. Етнічні стереотипи та ментальність етносу. «Космо-Психо-Логос».
22. Етнос та ландшафт у сільськогосподарській практиці (агрокультурі).
23. Становлення і функціонування господарсько-культурних типів (ГКГ).
24. Агрокультура українського етносу: історія і сучасність.
25. Присутність тварин у системі природокористування. Фауна-символіка етносу (нації).
26. Природокористування рослинного світу. Етнонаціональна флора-символіка.
27. Лісокористування: традиції та прагматизм.

28. Природокористування в контексті етнографічного районування етносів.
29. Екологія міста. Урбоекосистеми.
30. Локальні варіанти глобальних екологічних проблем людства.
31. Традиційні та прагматичні підходи у оптимізації впливу глобальних катастроф людства.
32. Самоорганізація етносу (нації) в обставинах соціоприродних катастроф цивілізації.
33. Екологічні проблеми в умовах державної незалежності України.
34. Ентропійний фактор суспільного розвитку етносів.
35. Функціонування ноосфери: наукові проблеми.
36. Досвід етноекотології в контексті концепції сталого розвитку.
37. Цивілізаційно-технологічні інновації та етноекотологічний досвід (історія та сучасність).
38. Етноекотологічна практика сучасних світових держав (суспільно-політичний аспект).
39. Екологічні проблеми та їх вирішення в окремих країнах Африки, Азії, Європи та Америки (суспільно-політичні чинники).
40. Суспільно-політичні фактори екологічних проблем українського етносу.

Підписано до друку 17.09.01р Формат 60x84/8. Офсетний друк
 Умовн. друк. арк. 2,32 Облік.-вид. арк. Замовлення
 Тираж 100 2,25 № 309

Безкоштовно

Видавництво Ужгородського національного університету
 м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.